

Věda a světový názor

Ladislav Hejdánek

Transcripts of this document:

[Věda a světový názor](#)

k dokumentu existují tyto přepisy:

[Věda a světový názor](#)

◆ bytový seminář, česky, vznik: 4. 10. 1982

◆ private seminar, Czech, origin: 4. 10. 1982

Věda a světový názor [1982]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (s1a Věda a světový názor (2)_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: A lidský rozumný svět, vlastně taky rozumný. Věda to má taky něco v sobě.

Hejdánek: Ano, na tom nelze taky postavit vědu. Poněvadž nikde není zaručeno, že to, co lze, lze vydělit natolik, až by to tak hrálo krásně, abych se mohl vykašlat na to, co nelze. Prostě kousek lze, kousek nelze, kousek lze, prostě jsou to jenom taková *dissecta membra*, jenom jednotlivé znalosti, jednotlivé poznatky, jednotlivé zkušenosti a nedává to nikdy dohromady nic podobného jako vědu.

Vědy samy o sobě jsou taky *dissecta membra*, rozloženy ve specializacích, ale každá tvoří jakýsi vnitřně logicky skloubený celek, který nepřipustí, aby v něm byly rozpory. Nepřipustí trvale, někdy se s tím musí smířit, poněvadž neví, jak dál, ale furt to je jako osten v těle.

Jiný hlas: Tady by se dalo říct, že tady lze věřit v poznatelnost světa, rozumný lidský přístup. Kdežto tam, kde se to zdá jako celek, tak tam to není možné. Celý svět není přístupný. Může to tak být. Ta nepoznatelnost, poněvadž to nebylo stvořeno tak, aby to odpovídalo logickým zákonům. Mně tam vadí některé ty [nesrozumitelné], už tam máš stvořeno, to je chyba, není uspořádáno.

Hejdánek: No, mně se zdá, že tohleto je cizí tomu filosofickému přístupu. Nepochybně jsou filosofové nové doby, kteří se pokoušeli vykašlat na to, jak to opravdu je, a veškerý důraz dali na to, jaký si děláme obraz. A ten že má být takový a takový a tak dále. V podstatě *pozitivismus* je takovým pokusem o vybudování vědění jednotného, uceleného, přičemž se naprosto vykašle na to, jaké je to ve skutečnosti, poněvadž jaké je to ve skutečnosti v posledku, to prostě nemůžeme vědět. Ale to je vlastně *ařilosořie*. K filosofii patří spíš opak, to jest, *logos* vládne všemu, ale my ho úplně nikdy nemůžeme proniknout. Můžeme se o to snažit, ale *logos* je vždycky daleko víc, než my známe. To je filosofické. To jest, je možné, že v našem poznání jsou všelijaké mezery, rozpory, konflikty a tak dále, ale to vůbec neznamena, že ten svět je rozporný. Přinejmenším pro starou řeckou filosofii tohleto bylo nemyslitelné, právě protože svět byl *kosmos*, tedy byl uspořádaný, krásný a tak dále. Že je to čistě naše lidská záležitost, lidská omezenost, že my to nemůžeme nahlédnout, jak to je.

Poznatelnost tam nehraje roli v tom smyslu, že ten svět je takový, že je nepoznatelný, nýbrž nepoznatelné je to proto, že my jsme blbí. U takového Vaihingera například tam to je tak, že ten svět je tak blbý, že my si musíme vytvořit jenom představu, *als ob*, abychom vůbec nějak... Zkušenost teda celkem dost moderní, když chceme interpretovat jednání určitých orgánů, tak to většinou taky děláme jenom proto, abychom se nezbláznili z toho naprostého nesmyslného počínání, vždycky tomu musíme vtělit tu interpretaci. Jsme si vědomi toho, že to je čistě *modus vivendi*, že je to jenom kvůli nám, abychom tomu něco... a nevěnujeme tomu takovou víru, že to tak opravdu je, jenom se v tom chceme trochu vyznat. Něco podobného tedy aplikuje celosvětově Vaihinger.

Ale to je opravdu moderní záležitost a je to od filosofie krok zpět nebo stranou. Filosofie původně počítá s tím, že svět je *kosmos*, že mu vládne *logos* a že i když my nejsme schopni to všechno nahlédnout a poznat, tak ta krása a logičnost toho světa je nepochybná. Námitky byly už v době sofistů, jasně známá věc, ty krajní teze, že nic není, kdyby něco bylo, nemohli bychom to poznat, kdybychom to mohli poznat, nemohli bychom to nikomu sdělit. Taková krajní skepse nebo přímo *nihilismus*. Ale to není filosofie, to je něco, co parazituje na filosofii. Poněvadž když tvrdí někdo, že nic není, tak je to jenom opozice vůči tomu, když někdo říká, že jsoucno jest. Prostě to není nic, čím by se začalo a s čím by se mohlo něco podniknout. Podobně všechno další. Tedy to není filosofie, to je odpadek. Filosofie začala tím, že jsoucno jest. U Aristotela jsoucno jest a nejsoucno není, to je ta nejzákladnější věc.

Jiný hlas: Tady se dá ovšem věřit v to, že v logičnost světa lze věřit, ale s tím, že můžeme předpokládat nějaké vrstvy, že je ta logičnost v nějaké vyšší vrstvě, která již není přístupná.

Hejdánek: Ano, jistě. No tak to je princip filosofie. Když Pýthagorás říká, že filosofie znamená lásku k moudrosti, přičemž ta moudrost je vyhrazena bohům a není k dosažení člověka, který po ní může jenom toužit, no tak to je přesně popsání toho, co jste řekl, jenomže s tím filosofickým spárem nebo jak byste to

řekli, že s tím základním rysem filosofickým totiž, že nezavírá tu možnost toho nějakého přiblížení člověka k té moudrosti nebo moudrosti k tomu člověku. Nezavírá to tak, že je to definitivně odříznuté. Člověk vždycky tady má naději, že ta moudrost ho osloví nebo že mu něco najde, když se tomu věnuje a tak dále. A že ten *logos* je víc než ten náš lidský *logos*, ten *logos* toho našeho myšlení. To patří k podstatě filosofie. A proto je to taky víra, že *logos* vládne všemu. Filosofická víra. Úplně v jiném smyslu, než mluvíme o víře v židovsko-křesťanském oboru, tam to jsou jen dvě slova, ale obsah naprosto jiný. V jednom případě bychom mohli říct, že to je přesvědčení snad lépe, nebo že to je předsudek, nebo že je to věřivost spíš než víra v tom smyslu té orientace životní. To je určitý předpoklad, *hypotéza*.

Pravda je ovšem, že umění nepracuje *reflexí*. Dokonce v řadě případů ta *reflexe* je na škodu. Ale když si něco říká věda a vědění, tak je dost zahanbující, když tam jsou rozsáhlé oblasti toho, co dělá a neví o tom nebo neví, co dělá. To pak jaké je to vědění? To je přece jen ten rozdíl v tom, že tady profesionálně člověk selhává. Kdežto ten umělec profesionálně neselhává, tam jde o něco jiného. On namaluje vynikající obraz.

Jiný hlas: Ale oba vypovídají o světě. Oba si myslí, že vypovídají o světě jako celku, v dobré víře.

Hejdánek: To si můžou myslet. Já teda nevím, jestli si myslí třeba malíř, když namaluje obraz, jestli si myslí, že vypovídá o světě jako celku.

Jiný hlas: Jako celku ne, to snad ne.

Hejdánek: O krajině a o tváři a o zátiší nějakém a tak dále, to jo, ale ne o tom celku. Tahle *aspirace* u umělců snad není. A pokud tam je, tak je zavlečená odjinud, není to z umění vlastního.

Jiný hlas: U té vědy teda je to snad víc znát v tom, že vytváří zákony. Vědecké zákony. Čili věří, že se ten svět podle těch zákonů pohybuje. Na rozdíl od filosofa asi, který si takhle představovat logičnost světa nemůže. Tam je to troufalejší.

Hejdánek: Já nevím, jestli se trefím teď, jestli jsem dobře porozuměl. Věda se pokouší formulovat zákony, to je nepochybné. Ale jestliže se jí zdaří nějaký takový zákon formulovat a postihne tím skutečnou zákonitost, tak nevím, co by na tom bylo troufalého. A navíc filosofie to musí respektovat.

Filosofie samozřejmě bude zkoumat, co z té zákonitosti takzvané, předpokládané nebo postihované, co z ní padá na vrub skutečné, nebo lépe to řeknu tak, co z toho zákona formulovaného spadá na vrub skutečné zákonitosti a co spadá na vrub nějaké *preselekcí*, která je důsledkem přístupu toho dotyčného. Když se vyloučí řada případů, které nevyhovují, tak potom se formuluje zákon, ačkoliv neodpovídá žádné skutečné zákonitosti, poněvadž ten zákon je formulován na základě případů, které byly vybrány k tomu cíli, aby tam ten zákon platil. Čili filosofie možná bude tohle kontrolovat.

Ale zejména bude filosofii zajímat, co to vlastně zákonitost je. Každá formulace zákona předpokládá, že tady nějaká objektivní zákonitost, tak říkajíc, existuje. To jsou ty nepřesné termíny, jak se vyjadřuje věda, ale přijměme to na chvíli. Filosofie se bude tázat, co to je ta zákonitost. Je tady nějaká zákonitost v tom smyslu, že by platil ještě před jakoukoli formulací nějaký zákon, který by byl uložený třeba planetám, jak mají běžet kolem Slunce?

Když Newton a další, po něm to opravovali ještě všelijak, Kepler a tak dál, když přišli s tím, jak se pohybují planety kolem Slunce, tak se pokoušeli matematicky vyjádřit, to jest formulovat něco, co, jak předpokládali, vládne těm pohybům planet.

Teď filosofie se bude ptát, je tady něco takového, co vládne těm pohybům? Ale nemyslím, že by nutně musela filosofie považovat za troufalost vůbec nějaké zákony formulovat. Vždyť gravitační zákon nepochybně platí a filosofie o něm nebude pochybovat.

Jiný hlas: Myslím si, že její víra v logičnost musí být založena v nějaké zákonitosti vnější, nad tím, co jsou jednotlivé zákony pro vědu. Jí stačí to, že svět je podřízen, že mu vládnou nějaké zákony, které objevuje. A v tom se vyčerpává její víra. To jí stačí.

Hejdánek: Víra vědy nebo filosofie?

Jiný hlas: Vědy, vědy. Kdežto filosofii to nemůže stačit. Protože ví, že ty zákony, že nemůže stanout před *logem*, který všemu vládne, inkarnovaný v několika zákonech, které by platily.

Hejdánek: No tak nepochybně. Einstein se zabýval poslední léta svého života tou marnou snahou sjednotit ty tři zákony – základní gravitaci, elektromagnetismus a co teď nevím – do jedné formule. No a to na základě jistého předsudku, který je filosoficky vadný. Že totiž ta jednota světa je založena v tom, co lze matematicky postihnout. To jest v nějakých těch vnějších strukturách. V tom je založena jednota světa. Tu když vystihneme, to jest najdeme tu správnou formuli, tak že jsme vystihli samu podstatu světa. No tak to je filosoficky vadné, ale je to odpadek z filosofie. Poněvadž to není žádná vědecká záležitost. To je jakási pafilosofie, nebo jak by se to nazvalo, která v tom byla. A to taky pramení v Machovi, jehož byl Einstein žákem. No ale to je určitý pafilosofický zlozvyk, že si to takhle věda klade. Ona nemusí. Já si nemyslím, že by věda nezbytně musela vidět svůj poslední cíl ve formulaci zákonů.

Třeba Masaryk v *Konkrétní logice* i jinde tam ukazuje, že věda je při práci, při řešení konkrétních úkolů v konkrétní situaci. Že všechna ta výstavba toho vědeckého systému je jenom prostředkem k tomu, aby ta věda mohla uplatňovat určité své znalosti v konkrétních situacích a pro konkrétní potřeby člověka. To jest teoretická chemie, poznatky o tom, v jakých poměrech se slučují prvky a jaké různé molekuly mohou vytvářet a já nevím takovéhle věci – to je taková ta domácí kuchyně chemie, do které nikomu nic není kromě chemiků.

Ale chemie je důležitá ne proto, jak si doma kuchtí, nýbrž jaké pokrmy nám předává na stůl, nebo společnosti jaké předává na stůl. Čili ta vlastní vědeckost chemika se ukazuje, když před něj dají údajně nalezené rukopisy a má zjistit, jestli jsou to pravé, nebo falešné z chemického hlediska. To je věda, a ne co vykládá o molekulách a tak dál. A podobně jinak: jazykověda, nějaká srovnávací jazykověda nebo nějaká etnografie nebo takové věci. Ta teoretická výstavba, to je jenom pomůcka. Vlastní vědeckost vědy se ukáže, když etnograf dostane rukopis *Královédvorský* a teď má říct, jestli to odpovídá, nebo neodpovídá těm znalostem, které máme z té doby, na kterou ten rukopis údajně poukazuje, a tak dále.

Čili to je jenom určitá koncepce vědy, že jejím cílem jsou ty zákony. Koncepce, kterou řada vědců nepřijímá a odmítá. Teorie marxistická je tohoto typu, ale opravdu je možno najít poměrně málo vědců dneska, kteří by tohleto říkali. Třeba Popper, to je člověk hodně pozitivisticky ovlivněný, ale není to žádný ryzí logický pozitivista. Má takovouto pozoruhodnou teorii o tom, že ve vědě je daleko důležitější *falsifikace* než *verifikace*, to jest prokázání omylu než prokázání pravdivosti. Tím se proniká všude.

Ale už jenom tahle ta základní teze ukazuje, že mu nejde o – a to je velká teorie vědy – že mu nejde o ty zákonitosti, poněvadž ty právě relativizuje. Formulovat zákonitost neznamená tvrdit, že něco je tak. On zejména za takovou zvlášť důležitou stránku vědeckého zkoumání považuje *falsifikaci*, to jest nasadit všechny páky k tomu, aby se to vyvrátilo. Poněvadž nikdy není jasné, že nějaký formulovaný zákon je opravdu pravdivý. Ale když se jednou vyvrátí, tak je úplně a definitivně jasné, že je nepravdivý. Čili věda spočívá hlavně v tom vyvrácení. Zrovna příklad toho, jak se na ty zákony tolik nevěří. Je to všechno jenom taková příprava. Nicméně jak to formulování těch zákonů, tak to jejich vyvrácení počítá s tím, že se může spolehnout na logiku.

Jiný hlas: Konec diskuze 4. 10. 82.